

Ліліанна ГРИБ

“РЕЖИСЕР – ІДЕАЛЬНИЙ ГЛЯДАЧ”

(До творчого портрета Олександра Куцика)

Олександр Петрович Куцик – заслужений артист України, головний режисер Львівського обласного театру ляльок. У свою роботу, в кожному зі своїх вистав він вкладає душу, творить їх трепетно і з любов'ю...

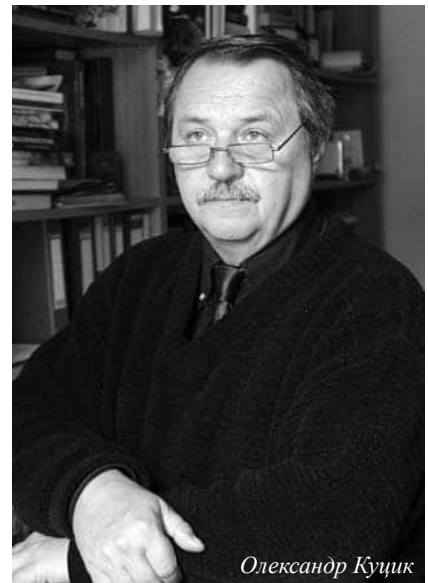
Режисер говорить про мистецтво як про дивовижну казку: “Творча людина – це глечик перетворень, адже митець перетворює реальність на мистецтво. Спершу наповнює свій “глечик” враженнями по краплинці, а згодом там відбувається диво появи мистецьких почуттів, ідей, образів”.

Він народився у селі Рокосове на Закарпатті 11 серпня 1952 р. і там провів дитинство. Ще маленьким хлопчиком, співаючи колядку “Нова радість стала”, щиро вірив у те, що Ісус народився неподалік, де “засіяла зірка” – у сусідньому селі під назвою Вертеп. Минули літа, і ці “чарівні враження” режисер перетворив у виставі “Недотепа із Вертепа” за однойменним твором свого земляка, Дмитра Кешелі. Разом з художником-постановником Ярославом Данилівим та акторами Наталією Орешниковою і Миколою Карпенком О. Куцикові вдалося створити справжнє поетичне дійство, в якому поєдналися різні культури, різні національні теми, різні засоби виразності й техніки ляльководіння...

Актор Карпенко виходить з глибини глядної зали, і, прямуючи до сцени, вітається мовами різних народів, починаючи з рідної: “Добрий день, слава Ісусу Христу!...” Він оповідає про своє село, про людей, які в ньому живуть: українці, угорці, румуни, словени, поляки, німці, євреї, цигани, і всі вони розуміють одне одного і мирно співіснують. За хвилину-другу ми розуміємо, що герой в захваті від свого села, де йому пощастило “з дитинства вивчати азбуку Всесвіту”...

Коли ж на сцені розсувається біла завіса, перед глядачем відкривається дивовижне видовище: велетенські іконоподібні постаті Ангелів! Підсвічені “неземним” ультрафіолетовим світлом, вони і видимі, і нематеріальні водночас. У глибині сцени – дерев'яні ворота, за ними – вікна у хату. Ці ворота символізують частину вертепної скриньки, а колесо, що його за сюжетом знайшов маленький Митрик у Великодню ніч, символізує другий поверх вертепної скриньки...

Перед воротами – невелика лавка, де відбувається представлення персонажів-ляльок: Митрик, його дід, бабка Фіскарошка, учитель Фийса, інспектор Годя...

Олександр Куцик

Діється історія од Великодня до Різдва. Тому у спектаклі багато фольклорної та сакральної обрядовості: від христосування під переливи великодніх дзвонів, від писанок і святочних кошиків, від пишного весілля з усіма його елементами – до містеріяльних, ритуальних сцен: діалогу із рибою (прийом тіньового театру), фінальної, фактично кульмінаційної сцени Святвечора... Різдво у селі Вертеп – це і свято народження Ісуса Христа, і свято відродження віри, надії, любові. Добре відомі колядки “Нова радість стала” та “Небо і Земля” актори не співають – промовляють речитативом. Режисерові вдається створити атмосферу тихої, світлої радості – саме в такій атмосфері можна віднайти просту, але важливу істину, що її так довго шукає головний герой... Хлопчик Митрик із села Вертеп намагається знайти відповідь на головне питання: звідки походить людина? Йому допомагають у цьому всі герої вистави – люди, звірі, птахи, риби...

У виставі виразно присутній світоглядний, ідеологічний конфлікт: поміж християнським та атеїстичним світобаченням. Маленький Митрик після тривалих пошуків врешті знаходить відповідь на своє питання: “Людина походить від великої материнської любові!” – промовляє до нього у фіналі вистави душа покійної матері, що у Святвечір, коли розкриваються небеса, приходить до сина...

Вистава “Недотепа із Вертепа” отримала багато нагород на фестивалях в Україні та за кордоном, адже в ній органічно поєдналися дієва режисура, поетична сценографія, колоритні костюми, майстерна акторська гра, цікаве музичне оформлення – закарпатські народні мелодії та музика Еміра Кустурици і Горана Бреговича (автор музичного оформлення – також О. Куцик)... У творчій долі режисера ця вистава – без перебільшення етапна, бо наче підсумовує доволі довгий період опанування національними фольклорними джерелами.

Насправді ж Олександр Петрович хотів стати актором драматичного театру: після закінчення середньої школи вступав до Харківського інституту мистецтв імені І. Котляревського (тепер Харківський державний університет мистецтв ім. І. Котляревського). А опинився ... серед новачків першого тоді набору акторів-лялькарів на кафедрі акторської майстерності, що виникла згодом. Одним із перших вчителів Олександра Петровича був Віктор Андрійович Афанасьєв –

засновник кафедри, директор та художній керівник Харківського театру ляльок носить ім'я В. Афанасьєва, а 2002 р. колективу – першому в Україні серед театрів ляльок – було надано статус академічного). Тож після закінчення інституту доля привела актора О. Куцика саме сюди, до Харківського обласного театру ляльок.

У 1976 р. у Москві відбувся з'їзд Міжнародної спілки діячів театрів ляльок – УНІМА. Труп харківських лялькарів з виставою “Український народний вертеп” була одним із учасників фестивалю. Молодий актор О. Куцик брав участь у цій виставі, де було відроджено автентичний вертеп, дія та гра акторів відбувалася за законами традиційного народного вертепного дійства. Грали лише актори-чоловіки, було використано двоповерхову скриню та вертепні ляльки... Зустріч із фольклорним матеріалом у виставі “Український народний вертеп” – це, мабуть, перше, що принципово вплинуло на майбутнього режисера.

Участь у фестивалі дала змогу молодому акторові побачити вистави театрів різних країн. Це розширило його уяву про сценічне мистецтво, відкрило нове розуміння професії. Саме тоді в О. Куцика вперше зародилося бажання зайнятися режисурою. Він ще працюватиме актором у Приморському театрі ляльок (місто Владивосток, Росія), а далі вступить і успішно закінчить у 1986 р. навчання на кафедрі режисури театру ляльок у Ленінградському державному інституті театру, музики і кінематографу ім. Н.К. Черкасова (нині – Санкт-Петербурзька академія театрального мистецтва).

Дипломна робота та перша серйозна постава молодого режисера відбулася у Львівському театрі ляльок – на запрошення директора Ярослава Синиці. Це була вистава за п'єсою Ю. Єлісеєва – “Сембо”. Режисер-початківець у роботі над виставою працював із професійним художником із Ленінграда – Павлом

Сцена з вистави “Недотена із Вертепа” за Д. Кешелею. Режисер – Олександр Куцик, художник – Ярослав Данилів. Закарпатський обласний театр ляльок, 2004 р.

Мироновим. Сценографічне рішення було умовним, із активним використанням знаків та символів. Режисер обрав принцип, за яким ролі людей виконували за допомогою відкритого акторського прийому, образи тварин втілювали ляльки.

Коли О. Куцик у 1987 р. прийшов після захисту дипломної роботи працювати у Закарпатський обласний театр ляльок в Ужгороді, театру виповнювалося лише п'ять років. Молодий режисер почав працювати із молодими акторами, тож вони й росли разом: актори вдосконалювались в акторській майстерності, режисер – у режисурі. Сам режисер каже, що всім, чого досяг сьогодні, завдячує саме Закарпатському обласному театру ляльок.

Першою постановою тут стала вистава за однойменною п'єсою С. Маршака “Теремок” (1987). Традиційна ширма виконувала не лише своє пряме призначення, а й слугувала лісом, огорожею, то розгорталася і складалася на дві частини, то закручувалася у коло – як площа, а далі ще й оберталася, наче карусель. Видовище нагадувало дійства скоморохів. Показово – вже на початку своєї творчості О. Куцик у виставах тяжіє до синтезу пісні, танку, маски, актора та ляльки, різних стилів та технік. Власне, сам О. Куцик переконаний, що режисер у сучасному театрі повинен поєднувати різні стилі: одностилевий театр вичерпався. Але при цьому режисерові необхідні відчуття міри та естетичний смак, щоб традиції українського народного обрядового театру, чи скомороше дійство, чи фольклор інших слов'янських народів органічно впліталися у сучасну мистецьку мову...

Наступну виставу О. Куцик створив за однойменною п'єсою того ж автора – “Мурчин дім”. Якщо

Сцена з вистави “Два Леви” за А. Сіренка. Режисер – Олександр Куцик, художник – Тетяна Улинець. Львівський обласний театр ляльок, 2006 р.

“Теремок” можна назвати виставою у фольклорному стилі, то “Мурчин дім” було вирішено у жанрі вистави-шоу. Основою зорового образу став сучасний естрадний подіум, що світився різнокольоровими лампами (художники Тамара та Павло Миронови). Для вистави було використано особливі ляльки – естрадні тантамарески. Це “синтез” живого актора та ляльки – голову й тулуб актора приховує лялька-маска, а його руки та ноги залишаються відкритими.

Ще одна з ранніх робіт О. Куцика – “Принцеса Стрибунка” за однойменним твором чеського драматурга Ладислава Дворського. Тут було використано вертепну триповерхову скриньку, на третьому поверсі котрої стояв замок принцеси Яршилки. Усі ляльки були вертепними. Власне, тоді – у 1987 р., відбувається перше звернення режисера О. Куцика до витоків вертепного театру. З одного боку, вистава наскрізь проникнута фольклорним словацьким колоритом (музика, костюми). І водночас у ній переплітаються різні релігії та культури: мусульманство, християнство, юдаїзм, язичництво, що давало змогу розширити світобачення юного глядача, запропонувати йому широкий і розмаїтий світ людей, подібних і неподібних один до одного...

Принциповою для О. Куцика стала робота над “Казкою про рибака і рибку” за О. Пушкіним. Виставу режисер вирішив у стилі “російської петрушки”, використовувались петрушечні ляльки – ляльки-рукавички. Актори, які виконували ролі персонажів, грали у ширмі, виготовленій за принципом давнього малюнка “Скоморошина сорочка” Оларія. Актор-скоморох, який говорив від імени автора (О. Пушкіна),

працював у відкритому прийомі.

У кінці 80-х рр. розпався СРСР, а разом з тим відійшло на другий план таке поняття, як “державна дотація театру”. Основним заробітком, за рахунок якого виживали лялькові театри, стали виїзні вистави. На стаціонарі грали менше, бо глядач перестав бути масовим і організованим, касові збори диктували тепер умови творчості та виживання. У будні дні трупа ляльковиків не раз виїздила у дитсадочки та початкові школи. А такі візити вимагали від режисера маленьких вистав, на трьох-чотирьох акторів, з невеликими, зручними в експлуатації декораціями... Ця нелегка ситуація, на думку головного режисера, змусила театр працювати економічно ефективніше. О. Куцик називає ці часи періодом пошуку малих форм. Саме тоді у творчому

доробку режисера з’явилися “Усмішка клоуна” Ю. Чеповецького, де були задіяні два актори з трьома ляльками, “Лелеченя та опудало” С. Лопейська, Г. Кричулова; “Золоте курча” В. Орлова; “Сонячний промінець” П. Опеску...

Але саме тоді, у 1990 р., Закарпатський обласний театр ляльок під орудою директора О. Туряниці став ініціатором проведення в Ужгороді Міжнародного фестивалю театрів ляльок “Інтерлялька”. За роки свого існування “Інтерлялька” перетворилася на престижний міжнародний форум лялькового мистецтва. Про фестиваль знають у світі, його занесено до офіційного календаря Міжнародної організації лялькарів УНІМА. “Інтерлялька” проводилась уже десять разів. Десятий – ювілейний міжнародний фестиваль театрів ляльок “Інтерлялька” – відбувся минулого, 2007 р.

Дирекція за ці десять літ налагодила плідні стосунки з багатьма театральними колективами України, СНД та країн Карпатського Євро регіону. Фестиваль став творчою школою і для колективу театру ляльок міста Ужгорода, і для режисера Олександра Куцика. “Інтерлялька” поставила перед режисером ще вищі творчі вимоги та складніші творчі завдання... А його успішним дебютом на міжнародному форумі лялькарів стала “Принцеса Стрибунка” – журі підкреслило тяжіння режисера до фольклорного, національного театру.

Працював О. Куцик і в інших театрах ляльок України: Львівському (“Золоте курчатко” В. Орлова, 1988 р.; “Пригоди робокопа” Я. Мерра, 2000 р.; “Гусеня” Н. Гернет, 1999 р.); Одеському (“Сніговички і сонечко” А. Веселова, 2000 р.; “Жирафа і носоріг” Г. Хорста, 2003 р.). У цьому переліку – і плідна співпраця із чернігівськими та луганськими лялькарями.

У 2006 р. на пропозицію Львівського обласного театру ляльок і кафедри театрознавства та акторської

майстерности факультету культури і мистецтв ЛНУ ім. І. Франка, О. Куцик уперше набрав студентський курс акторів-лялькарів та очолив Львівський обласний театр ляльок.

Дебютувавши у Львові майже двадцять літ тому, митець повернувся сюди досвідченим, визнаним майстром. На сцені Театру ляльок у його режисурі з'явилися: “Два Леви” за п'єсою А. Сіренко (2006), “А де ж п'яте?” за п'єсою Б. Априлова (2007), а також, у рамках навчальної роботи зі студентами, – “Бешкетник Дорофій” за п'єсою Н. Гернет “Гусеня”.

Ідея показати малим глядачам “Двох Левів” виникла в Олександра Петровича давно, а стала реальністю 2006 р., до свята 750-річчя заснування Львова. Творячи виставу-легенду, режисер говорить про співіснування світу людей та звірів, про особливості людських стосунків, стверджуючи ідею мирного співжиття людей та тварин, відповідальності людей перед природою.

На сцені облаштовано конструкцію відкритої книги – великий квадрат з отвором посередині, де й відбуваються події (художник – Т. Улинець). Праворуч – прадавнє місто, ліворуч – ліс, їх розділяє річка Полтва, а з'єднує – дерев'яний міст, над яким читаємо напис: “Жив тут і правив, за давніх часів, король наш Данило, Лев син народивсь у князівській родині, і місто назвали на честь сина”.

У п'єсі драматург робить акцент на протистоянні між людьми та звірами, на тому, якими жорстокими бувають люди...

Режисер закладає у виставу глибший зміст. Він не обходить теми стосунків між людьми та звірами, але подає обидві сторони гідними та рівними за морально-етичними цінностями. У виставі немає сцен з народом, який закликає князя вбити царя звірів – Лева. Люди та звірі у виставі не виступають як вороги, вони радше заручники обставин, їм потрібно якось співіснувати. Люди будують місто – тому й вирубують ліс, але не це стало причиною двоюбою двох Левів на турнірі, а війна – набіги на Галицькі землі Чорного лицаря, який руйнує все на своєму шляху, плюндрує та спалює ліси... Згодом цар звірів зрозуміє, що хоч серед людей є лихі та жорстокі, але не всі такі. Гадаю, це дуже важливий момент – допомогти зрозуміти наймолодшому глядачеві, що один чи кілька негативних представників тієї чи іншої ланки суспільства не можуть формувати думку про решту інших.

Серед принципових режисерських рішень – бажання донести до малят історичну конкретику: замість казкової принцеси Мар'яни тут діє угорська королева Констанція. Разом із цим персонажем у виставу вливається і угорський фольклорний національний матеріал: “Гей, музики, чардаш” – вигукує король Лев, ведучи до танцю Констанцію (слід особливо підкреслити майстерність акторів-ляльководів, у чиїх руках маріонетки блискуче виконують цей складний танок!).

Сцена з вистави “А де ж п'яте?” за Б. Априловим. Режисер – Олександр Куцик, художник – Тетяна Улинець. Львівський обласний театр ляльок, 2007 р.

Коли Лев Данилович та Констанція зустрічаються уперше, в центрі сцени з'являється гільце (або вільце) – деревце, виготовлене із гілки дерева, оздоблене прикрасами. В усіх регіонах України гільце зивали по-різному, воно символізувало різні свята. У Галичині його робили напередодні весілля, носили перед молодим під час усіх весільних церемоній. Як відомо, згодом Констанція стане дружиною князя Лева: режисер влучно використовує тут цей давній український символ.

У виставі використано цікаві звукові ефекти (гарчання лева, відлуння цокоту кінських підковок), часто у поєднанні із прийомом тіньового театру: “здалеку” наближається до нас карета Констанції із шестіркою запряжених коней, в іншій сцені – Чорний лицар. Вдало добрана музика допомагає режисерові оминати “зайві” діалоги, а відтак – посилити динаміку дії.

Звернувшись до п'єси “Яйце” відомого болгарського дитячого письменника та драматурга Бориса Априлова, О. Куцик змінив насамперед назву: “А де ж п'яте?” За словами самого режисера, це потрібно для підсилення інтриги, для зацікавлення малого глядача...

Постава казки-притчі розрахована на глядачів дошкільного віку, та режисер зробив спектакль цікавим і повчальним не лише для дітей, але й для їхніх батьків. О. Куцик стверджує: кожен із нас може і повинен розкривати себе перед іншими, для цього потрібно тільки більше любові та взаємопорозуміння. Жорстокість – не метод виховання, бо як можна жити далі, якщо ти ще не народився, а світ уже чекає на тебе зі стусанами та криком? Ось про це – “А де ж п'яте?”.

Постановник сприймає категорію наймолодшого глядача цілком серйозно. Він виводить різноманітні

типи героїв: тут і сварливі півень з куркою (В. Курилко та С. Курилко), і пихатий індик (О. Кочерга), і впертий віслук (С. Курилко), і балакуча ворона (Л. Грядова). Та за кожним із цих персонажів стоїть цілком впізнаваний психологічний тип людини.

Режисер – традиційно для себе – застосовує кілька прийомів: живий план, відкрита гра актора з тростевою лялькою, з маріонетками, актор з маскою, тіньовий театр.

У Пролозі актори працюють у живому плані: одягнені в полотняні костюми, оздоблені мереживом-витинанками (художник – Т. Улинець), у солом'яних личаках, вони розпочинають виставу дитячою суперечкою: що було спершу – курка чи яйце? З'ясувавши, що такі яйце, вони й розпочинають виставу, задавши імітованою грою на народних інструментах та танцями атмосферу свята, ярмаркового настрою, гри.

Пролог плавно переходить в експозицію: актори розгортають конструкцію, подібну до дерев'яного воза на двох колесах. Марлева завіса, що від початку вистави інтригувала глядача, тепер виконує своє пряме призначення – це ширма, а віз перетворюється на сценічний майданчик мандрівного театру. Над ширмою підіймається велике коло, формою подібне до соняшника, а кольором – до макового цвіту: сонце! Дія розпочалась...

Актори-оповідачі з Прологу перетворюються на персонажів – тепер відповідно Півник та Курочка, в їхніх руках з'являються ляльки, яскраві маріонетки, виконані майстерно й дотепно. Півник барвами більш подібний до папуги: у нього великі очі, великий дзьоб, з-під якого стирчать закручені вуса, рум'яні щічки, зелені крила, помаранчевий тулуб і різнобарвний хвіст, але попри свою строкатість – він справжній господар, хазяйновитий, дбайливий, впевнений у собі. Лялька-Курочка з червоним бантиком на голові, взута у червоні черевички, має ніжне порцелянове личко з рум'яними щічками та ... високі груди, отже це – справжня жінка-господиня.

У першій же сцені з'ясовується предмет конфлікту – курчатка не вилуплюються вчасно... І попри всю умовність персонажів глядач у залі розуміє – кожна подія, кожен персонаж вистави віддзеркалює дорослий світ, дорослі стосунки, серйозні проблеми... А найяскравішою, як на мене, є сцена "мрій" з використанням тіньового театру.

Ідея вистави звучить з вуст самих героїв. Усі сперечаються, що потрібно було робити, аби оте останнє, п'яте – вчасно з'явилося на світ: бити, дзьобати, кидати, лаяти? А потім проголошується проста істина: "Йому треба було дати більше тепла, чуйности, ніжности, лагідности, любови"...

Про любов і тепло – і наступна постава О. Куцика. Це курсова робота студентів II курсу акторського

відділення (актор театру ляльок) ЛНУ ім. І. Франка "Бешкетник Дорофій".

Режисер-педагог обрав цю п'єсу, маючи на меті навчити майбутніх лялькарів працювати у виставі з різними системами ляльок (маріонетки, планшетні, планшетно-настільні), в різних манерах існування: гра з глядачем – відкритий прийом, пряме спілкування з дітьми; взаємодія з партнером; існування "я – актор з лялькою" та "я – актор без ляльки".

У роботі над виставою режисер бере за основу систему К. Станіславського, створивши "запропоновані обставини" – дівчинка Оленка приїхала у село, до бабусі, з міста. Глядач має змогу зрозуміти цю передісторію завдяки невеличкому прологу, який режисер додає до п'єси. Семеро студентів-виконавців, убраних у звичайнісінькі футболки та джинси, перед завісою легко й невимушено виконують веселу пісеньку про літо, творячи по-справжньому теплу й сонячну атмосферу. Їхні роздуми про те, де краще провести літо, підводять до початку розповіді про Оленку та Дорофія...

Кожна дитина хоче мати якогось вихованця, тож часто батьки дарують своїм дітям "друга" (кішку, собаку, папужку). Гусачок Дорофій є уособленням саме такого вихованця. Роль Оленки в першому складі виконує Ю. Підкаура, а в другому – І. Синишин. Упродовж усієї вистави Оленка ганяє Дорофія, грубіянить йому і намагається керувати ним повністю (обидві студентки добре володіють технікою роботи із маріонеткою)... Та це не допомагає їй – і Лисиця ("харизматична" у виконанні О. Шульби, та "самозакохана" у версії Д. Дичковської) таки викрадає неслухняного вихованця.

Роль Гусачка Дорофія у першому складі виконує О. Підгородецька, а в другому – А. Колодій. У веденні планшетно-настільної ляльки більше невимушености, природности виконання, органічного злиття з лялькою досягає О. Підгородецька.

Підкреслимо, що персонажі в різних акторських складах мають індивідуальні відмінності, ніхто нікого не нагадує, ніхто нікому не уподібнюється, а це переконує нас, що режисер-педагог вибудовує працю зі студентами, виходячи з індивідуальної органіки та особливостей кожного, дозволяючи самим студентам виявляти ініціативу.

...Один із улюблених малярських творів режисера О. Куцика – картина Пітера Брейгеля "Сліпі". В ній він знаходить аналогію із працею режисера: якщо перший у цьому ряді буде справді "незрячим", не знатиме куди йти, то заведе всіх у прірву...

А ще Олександр Куцик переконаний, що режисер має бути ідеальним глядачем своєї власної вистави. Режисер був поганим глядачем, якщо робота не вдалася...

Ось так виглядає чарівний "гличик перетворень" режисера Олександра Куцика. А далі – будуть нові